

AZ 1941 ÉS 1944 KÖZÖTTI IDŐSZAK

A MAGYAR CSAPATOK BEVONULÁSA, ÚJ HATALOM TISZAKÁLMÁNFALVÁN

A Jugoszláv Királyság és Magyarország 1940. december 12-én aláírta az örökbarátsági szerződést. A magyar parlament 1941 februárjában becikkelyezte a szerződést. Amikor Hitler 1941. április 6-án megtámadta Jugoszláviát, április 10-én pedig megalakult a Független Horvát Állam, a Jugoszláv Királyság nemzetközileg elismert határai között megszűnt létezni. Magyarország kormányzója, Horthy Miklós ennek alapján a német támadás után egy hétre elrendelte Jugoszlávia megtámadását. 1941. április 13-án a 3. hadsereg három hadteste – mintegy 80 000 katonával – bevonult Bácskába. A 3. hadsereg V. hadteste az összeomló jugoszláv hadsereg hátramaradt kisebb alakulatainak katonailag nem számottevő ellenállásába ütközött, és 1941. április 13-án bevonult Újvidékre. A hadtest egyik egysége április 14-én, húsvét hétfőn érkezett meg Budiszavára, s a falu azonnal visszakapta a Tiszakálmánfalva nevet.

A falu magyarjai virágcsokrokkal és kalácscsal fogadták a magyar katonákat, a németek pedig csalódottan vették tudomásul, hogy nem német katonák érkeztek. A magyar lakosság felszabadító hadseregeként fogadta a magyar katonákat, aminek megvoltak az okai. Bácska – és persze Tiszakálmánfalva – magyar lakossága több mint húsz évig élt nemzeti és gazdasági elnyomás, a jogtiprás gyakorlata alatt. Az 1919. szeptember 10-én meghozott, a nemzeti kisebbségek jogairól szóló saint-germain-i békeszerződést kis tétovázás után a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság is aláírta. Az előírt kisebbségi jogok ugyan benne voltak mind a vidovdani, mind az oktrojált alkotmányban, de a gyakorlatban nem valósultak meg (az anyanyelven való tanulás joga, egyenrangúság a törvény előtt, az anyanyelv használata az alacsonyabb szintű közigazgatási és bírósági szervek előtt, a kisebbségi kultúra ápolására való jog stb.). A községházán az addigi jegyzőhelyettes, Andreas Wild lett a jegyző, Róka István pedig a községi képviselő-testület elnöke, vagyis a bíró, helyettese a német Henrich Dreiß. Az anyaországból új hivatalnokok érkeztek a vasútállomásra, postára, az iskolába. Mintegy tíz helybeli magyar rendőri-csendőri állást kapott, amiért később többen közülük az életükkel fizettek meg. Több tiszakálmánfalvi magyar állami alkalmazott, főleg rendőr lett Kovilon, Dunagárdonyban (Gardinovci), Tündéresen (Vilovo), Csenejen és más helységeken.

Rövid idő múlva Andreas Wild jegyzői kinevezést kapott Ókérre (Zmajevó), és helyette az anyaországból, Vaskútról érkező Hámolyi Elemér lett a jegyző. A község házában dolgozott a lakosság ellátásával foglalkozó Kövesdy nevezetű anyaországi hivatalnok, aki visszaélt hivatali helyzetével, igyekezett anyagi hasznot szerezni saját magának a háborús helyzetben, és ezért felmondást kapott.

Az iskolában Bakó Gyula az igazgató-tanító, Masa Péter a tanító, az anyaországból pedig Fűzi Kálmán és Korsós Josefina tanítók érkeztek.

Hámolyi Elemér rövid ideig jegyzősködött, utána 1941. október 8-ától dr. Gyimesi János lett a jegyző 1944. május 9-éig, az utolsó jegyző pedig Prókai Pál. A tiszakálmánfalvi magyarok között bizonyos elégedetlenség jelentkezett, hogy mindenfelé a hivatalokban anyaországi magyarok voltak. Nem tetszett nekik a titeli és az újvidéki hivatalokban kötelező viselkedési forma sem, mint például az „engedje meg, hogy alázattal forduljak a méltóságos szolgabíró úrhoz”, valamint zúgolódtak Fűzi Kálmán tanító lenéző viselkedése miatt, aki a tiszakálmánfalvi magyar kisgyerekeket „délvidéki aprójószágnak” nevezte. Maga az összehasonlítás sértő és ízléstelen, nem méltó egy értelmiségi munkát végző pedagógushoz.

A Dél-magyarországi Magyar Közművelődési Szövetség (DMKSZ) tiszakálmánfalvi szervezete jól működött. Az újból létrehozott magyar állami szervek legfőbb támasza volt. Nem sokkal később a bevonult tiszakálmánfalvi katonák hozzátartozóinak megsegítésére 500 pengőt szedtek össze. Minden helyi magyar szervezet a DMKSZ kollektív tagja lett.

A hozzátartozók, a DMKSZ tiszakálmánfalvi fiókszervezete és Tiszakálmánfalva község elöljárósága – az újból megszerzett szabadság eredményeként – leróhatta kegyeletét az első világháborúban hősi halált halt tiszakálmánfalvi lakosok iránt. A római katolikus templomkertben a magyar országzászlóra emlékeztető emlékszobor emelése a magyar címerrel és az elesettek nevével ezt a célt szolgálta. A talapzat homlokzatán aranyozott betűkkel ez a szöveg állt:

„Tiszakálmánfalva visszatért 1941. év április hó 14-én. Tiszakálmánfalva község hősi halottai az 1914–1918 évi háborúban:

Alekszander János
Arras János
Balázs János, András fia
Borza János
Bujdosó János
Burghardt Mihály
Csányi Sándor
Decker Konrád
Dobosi Pál
Drobnýk Ferenc
Fuszkó István
Gombár István
Gór Péter Pál

Göttel Dávid
Greiling Jakab
Grisza Károly
Gyuráki Mátyás
Haug János
Hoffer Károly
Horgász István
Jánosi Mihály
Kismiska István
Kis (Olajos) János
Klemens Jakab
Kovács András
Lasi Heinrich

Mahler György
Masa József
Molnár József
Móhr Jakab
Morgentháler György
Mucsi Illés
Nagy István, Pajzer A. férje
Nagy János, Barna R. férje
Nagy János, János fia
Nagy Mihály, Márton fia
Nagy Sándor
Nikolics István
Niefer György
Ördög András
Ördög István
Varjú János
Zsunyi András
Zsadányi József
Wolf Gáspár
Wild Konrád
Wiegand Jakab
Vasas József

Varjú Ferenc
Varga Mihály
Szöllösi Sándor
Szkotovics Ferenc
Szajkó István
Szabó Pál
Senselstein Krisztián
Steigele Péter
Sós György
Schwalm Frigyes, György fia
Schwalm Frigyes, Majer J. férje
Schwalm János
Schrammel András
Scher János
Rapcsó János
Pusztai Tamás
Pusztai Pál
Pápista István, Kohanec R. férje
Pápista István, József fia
Patarica Mihály
Pajzer Antal”

A hősi halált haltak létszáma 69 személyt tesz ki, amelyből 42 magyar ajkú, 27 pedig német ajkú. A szobor másik oldalán ez a szöveg állt:

„Ezen országzászlót a két évtizedes rabságból felszabadult szülőfalunknak rajongó szeretettel és gyermeki hűséggel adományozták 1941-ben: Uracs Antal és neje Vengrin Rozália, Kalmár Péter és neje Tamási Anna, Mátyás János és neje Csóré Marcella, Szabó István és neje Hasovics Marcella, Kalmár János és neje Szabó Ilona, Kis Mihály és neje Borbás Etel.”⁶⁹

A hősi halottak emlékére emelt oszlop felszentelését Gulyás Károly végezte 1941. október 12-én, vasárnap délelőtt, a templombúcsú napján.

Megjegyzendő, hogy Tiszakálmánfalva magyar–német összetételű vezetősége sem 1941 áprilisában, sem utána nem kezdeményezett, nem javasolt semmilyen szerbellenes intézkedést, hiszen a faluban mindössze 12 szerb polgár élt, akik korábban is beilleszkedtek a falu életébe. Kettőnek magyar felesége volt.

⁶⁹ Masa Tibor talált rá egy olyan negatív képfelvétele, amelyről a fenti adatok leolvashatók voltak. Két hősi halott – Senselstein Krisztián és Schwalm Frigyes (György fia) – neve azonban kimaradt, több nevet pedig tévesen jegyzett fel: Arras helyett Borbást, Nikolics helyett Kolicsot, Gór helyett Mórt, Decker helyett Okert, Pajzer helyett Kajzert stb. Milla Imre adatai alapján a hibák ki lettek javítva.

ELLENÁLLÁS A MAGYAR HATALOMMAL SZEMBEN, A CSAJKÁS-VIDÉKI ÉS AZ ÚJVIDÉKI RAZZIA VISSZHANGJA

A magyar hatalmi szervek Bácska visszafoglalása után elkezdték az első világháború után a Bácskába telepített szerbek, a „dobrovoljacok” erőszakos kitelepítését a Független Horvát Államba. Akiket utóbbi nem fogadott vissza, azokat – mintegy 8500 embert – főleg a sárvári táborba internálták, ahol a háború végéig maradtak (GAVRILOVIĆ1975 II.: 503).

A magyar hatóságok a környező szerb településekről jelentős számú szerb „dobrovoljacot” telepítettek ki. Kabolról 360, Kátyról 67, Sajkáslakról 300, Dunagárdonyból 200, Sajkás–Szent-Ivánról 12 szerb lakos került a listára. Közöttük olyanok is, akik őshonos szerbek voltak, de megbízhatatlan, ellenséges elemnek számítottak a magyar rendőrség és a hatalom számára (befolyásos személyek, csetnikek, közismert szerb nacionalisták, zsidók).

A magyar hadsereggel szembeni egyedi vagy csoportos ellenállás miatt a csendőrség és a katonaság 1941 áprilisában és májusában a Csajkás-vidék településein megölt több mint 30 szerbet. Csürogon 15, Sajkás–Szent-Ivánon 8, Titelen 2, Mozsorban 2, Kabolon, Dunagárdonyban és Sajkásgyörgyén pedig egy-egy szerb polgár esett áldozatul (GAVRILOVIĆ1975 II.: 503).

Közben megkezdődött a bukovinai, a moldvai és a boszniai magyarok betelepítése. Dunagárdonyban 140 ház épült, Mozsorba 25 család költözött, Tiszakálmánfalva és Káty között pedig megkezdődött az építkezés a székely (csángó) telepések számára. Nincsenek pontos adatok arról, hány családot érintett ez a telepítés, a falubeliek szerint 25–30 ház építése kezdődött el, egyes házak befejezés előtt álltak. Egy család 5 hold földet kapott és 600 négyszögöl házhelyet. A magyar hatóságok a helyi földnélkülieknek is ígértek földet, de csak nagyon kevesen kaptak, amiért azok egy része hálából (és nem ideológiai okokból) betagosodtak a Nemzeti Szocialista Pártba (nyilaspárt). Szerencsére 1944–45-ben a taglista nem került a „felszabadítók” kezébe, és így mindannyian élve maradtak. A csángó telepések nem értettek az itteni földek műveléséhez, ezért a hatóságok munkatervet adtak minden telepésnek, hogy mit termeljenek, milyen háziállatokat tartsanak, közös gép- és szerszámbeszerzését ajánlották nekik. A munkaterv legfontosabb üzenete, hogy „a telepések dolgozzanak szorgalmasan és jó kedvvel, imádságos lélekkel, minél intenzívebben, jól tudva és szem előtt tartva, hogy e földtől soha többé az életben el nem fognak válni” (LŐRINC 1977).

Ilyen üzenetet kaptak tehát a csángó telepések 1944 júliusában, három-négy hónappal azelőtt, hogy újból útra keltek a bizonytalanságba.

Az alakuló partizáncsapatokkal való fegyveres összecsapások, a Sajkás-vidéki partizánosztog szétverése után a budapesti katonai vezetés mégis úgy döntött, hogy 2000 katonával és csendőrrel a szablyai és a titeli járását végleg megtisztítja a magyarelles elemektől. 1942. január 4-e és 19-e között a magyar csendőrség és katonaság a legembertelenebb módon megölt 2085 férfit, nőt, gyermeket, idős embert, szerbet, zsidót, cigányt, értelmiségit (magyar rendőrségi adatok 1942-ből – GAVRILOVIĆ1975 II.: 519). A budapesti hadvezetés napi jelentéseket kapott a

társág vérengzéseiről, mégsem állította azokat le. Mi több, már másnap, január 20-án megkezdődött, megismétlődött Újvidéken mindaz, ami a Sajkás-vidéken megtörtént. A megölt emberek élve maradt hozzátartozói nem adhatták meg a végtisztességet, a holttesteket a befagyott Tisza és Duna vizébe dobták. A helyi magyar lakosok egy kis része szintén részt vett a Sajkás-vidéki és újvidéki razziában. A magyar parlamentben Bajcsy-Zsilinszky Endre elítélte a magyar hadsereg és a csendőrség délvidéki gaztetteit. A fasizmus elleni küzdelme miatt – a Szálasi-diktatúra alatt – halálra ítélték, és 1944-ben kivégezték.

Tizsakálmánfalván a megdöbbenés és a félelem vegyes érzésével vették hírért a környékükön végrehajtott véres eseményeknek. A Sajkás-vidéki szerbség közé ékelte tizsakálmánfalvi emberek a magyar katonákra lövöldöző, rájuk támadó egységek és csoportok elfogását és megbüntetését várták, nem pedig a főleg szerb nemzetiséghez és a zsidó közösséghez tartozó emberek tömeges meggyilkolását. Értetlenül vették tudomásul azon újvidéki zsidók megölését, akik kettős – zsidó–magyar – identitással rendelkeztek, akikkel jó néhány tizsakálmánfalvi lakos kapcsolatban volt (munka, orvosi kezelés, kereskedelmi kapcsolatok, ügyvédi szolgáltatás stb.). Tartottak a később várható következményektől, a megtorlástól, mert gaztetre gaztett lehet a válasz. A szerb–magyar viszonyok újból mélypontra zuhantak. Az emberek tisztában voltak vele, hogy a 2000 magyar katona és csendőr, ha majd hazamegy, talán lelkiismeret-furdalása lesz, de ők továbbra is maradnak, továbbra is együtt kell élniük a szerbekkel.

1996-ban olyan állítás látott napvilágot, amely a valósággal még köszönő viszonyban sem volt. Eszerint a budiszavai „helyi lakosság kívánságát, hogy a faluban ne maradjon egy szerb lakos sem, a község vezetősége nem teljesítette, mert úgy gondolta, hogy a szerbek – csekély számuknál fogva (mindössze 12-en voltak) – semmi esetre sem veszélyeztetik a magyar nemzeti érdekeket” (KASAŠ 1996).

Az állítás helyénvalóságát bizonyító dokumentumra – az 1941 és az 1945 közötti időszakból – sem a budapesti Magyar Országos Levéltárban, sem Újvidék levéltárában, sem a Vajdasági Levéltárban, sem pedig a Vajdasági Múzeumban nem akadtam.

Figyelmeztető jelek voltak a Tizsakálmánfalván vagy a közelében végrehajtott partizán szabotázsakciók. 1941. július 27-én a kovili Mile Trivić, Rada Marinkov, Živa Nešin és Milan Kupreški felgyújtott Tizsakálmánfalván egy búzakazlat, szeptember 30-án pedig kenderkúpokot.

Šijak Rade partizáncsoportja 1941. szeptember 10-e éjjelén a Tizsakálmánfalva és Sajkásszentiván közötti vasútvonal mellett három telefonpóznát elfűrészelt, és ezeket a vasúti sínekre döntötte. Baleset nem történt, csak az arra közeledő vonat mozdonya sérült meg, mert a mozdonyvezető észrevette az akadályt.⁷⁰

Az újvidéki partizánosztág csoportja 1943 nyarán megölte Borza Mihály vasúti őrt, helybeli lakost bosszúból, mert a magyar katonák 1941 májusában úgy megverték a szerb nemzetiségű állomásfőnököt, hogy az belehalt az elszenvedett sérülésekbe.

⁷⁰ *Vajdasági Múzeum*, a 19878/a1.3. szám alatt.

A bácskai és a baranyai partizánegység három tagja 1943. szeptember 19-én törbe csalta a Tiszakálmánfalva és Káty között járőröző határőröket, és egyet közülük megölt.

Az újvidéki partizánegység diverzáns csoportja a német katonaság Bánátból való visszavonulásának megakadályozása, bár lassítása céljából 1944. szeptember 27-én aláaknázza a Tiszakálmánfalva és Káty közötti vasútvonalat, és megsemmisítették a mozdonyt és két vagon, néhány német katonát megöltek vagy megsebesítettek. Ugyanezen az úton október 3-án felrobbantották a búzát szállító német katonai vonatszerelvényt. Két mozdony és néhány vagon semmisült meg (POPOV 1984).

TISZAKÁLMÁNFALVI ÁLDOZATOK A MAGYAR HADSEREG SORAIBAN

Minden állam, amely háborúzik, lakosságának fiatal, ereje teljében lévő, legsebbe életéveiket élvező korosztályait áldozza fel a vélt vagy valós igazság érdekében. A német szövetséges követelésére Magyarország mind több és több katonát küldött – elsősorban az orosz frontra. A tiszakálmánfalvi 20–35 évesek korosztályának tagjai jelentős számban megkapták a behívókat, és legtöbben az orosz harcterekre kerültek.

A német fiatalok különleges helyzetben voltak. Amikor behívót kaptak, ők legtöbben bevonultak, de a német hadseregbe, nem a magyarba. A magyar hatóságok ezt a jelenséget hallgatólagosan elfogadták.

A behívottak legtöbbször lelkesedéssel tett eleget a hazafias kötelezettségnek, de miután megérkeztek az első áldozatokról szóló hírek, a kezdeti lelkesedés lelohadt. Felmerült a kérdés, mi értelme van a haza határaitól 2000 km-re is védeni a hazát. Nemcsak az orosz csapatok, hanem az orosz telek ellen is harcolni kellett – apáik, akik megjárták az első világháborút, eleget meséltek erről.

Kényszerpályán voltak a tiszakálmánfalvi fiatalok, 16-an sohasem tértek vissza szeretteikhez:

1. Masa Imre, 1921. június 24-én született, Imre és Nesztárecz Veronika fia, nőtlen, hentes; **2.** Id. Kalapáti Péter, 1894. október 12-én született, hazafelé jövet eltűnt a jugoszláv–magyar határon; **3.** Gombár Mihály, 1915. január 28-án született, neje Gódányi Katalin, anyja Csizmár Veronika, két fia volt; **4.** Drobnik Ferenc, 1919. december 29-én született, István és Csizmár Viktória fia, nőtlen; **5.** Balázs Illés, 1918. október 8-án született, neje Szekeres Katalin, Ferenc és Molnár Julianna fia; **6.** Talló Mihály Ferenc, 1922. szeptember 16-án született, András és Gyuráki Julianna fia, nőtlen; **7.** Milánovics József, 1921. március 16-án született, Imre és Molnár Etel fia, nőtlen, az orosz fronton Kamenszkaja mellett esett el 1944. augusztus 14-én; **8.** Kovács József, 1922. január 20-án született, Péter és Tót Rozália fia, nőtlen; **9.** Vanyúr Mihály, Vanyúr Viktória fia, aki Micsiz József özvegye volt, természetes atyja Drobnik Mihály, nőtlen; **10.** Tót Bagi Sándor, 1921. február 24-én született, apja Fábán, szülei utoljára 1946 augusztusában kaptak

tőle levelet Moszkvából, a hadifogságból, utána nyoma veszett; **11.** Gion József, Pál és Patarica Rozália fia; **12.** Borza János, az orosz fronton esett el, kálvinista; **13.** Ikotin István, 1901. április 3-án született, Somosi Erzsébet férje, József és Kovács Mária fia; **14.** Drobnyik Mihály, 1897. május 27-én született, Radatovics Ágnes fia; **15.** Fehér Mihály, 1921-ben született, András és Borbás Rozália fia; **16.** Paska Sándor, 1922. június 3-án született, István és Varga Katalin fia, nőtlen, 1942. augusztus 7-én mellbe lőtték az orosz fronton, a scsusai harcokban, New Gran Chritikinél temették el.⁷¹

Paska Sándor fiatalember édesapja 1942. október 20-án a Magyar Vöröskereszt budapesti irodájától a következő szövegű levelet kapta:

„Tekintetes Paska István úrnak
Tiszakálmánfalva

Mélységes fájdalommal értesítjük, hogy Paska Sándor honvéd, aki Újvidéken az 1922. évben született, anyja Varga Katalin, a szovjet ellen vívott keresztetes hadjárat alkalmával, hazája védelmezésében 1942. augusztus 7-én a scsusai harcokban, mell-lövés következtében hősi halált halt és New Gran Chritikinél bajtársi kegyelettel helyezték örök nyugalomra.

A súlyos veszteség feletti fájdalmukban hazafias szívünk egész melegével osztozunk, és amidőn a gyászba borult családnak őszintén átérzett részvételünket nyilvánítjuk, kérjük a Magyarok Istenét, adjon Önöknek erőt és megnyugvást, mert Hősi Halottunk a legszentebbet: Hazánkért adta drága életét.

Legyen áldott hősi emléke!

Budapest, 1942. október 20.”

Ezekben az években több tízezer szülő kapott ilyen, részvétet kifejező, hazafias fennköltséggel írt levelet. E levél helyett Paska István a 20 éves fiát szeretete volna látni – hozzá hasonlóan nagyon sok édesapa és édesanya.

17. második világháborús áldozatnak lehet tekinteni Nagy János negyedik osztályos gimnazistát, aki 1927. február 4-én született János és Gálicity Katalin fiaként. Nem a fronton, hanem civilként vesztette életét 1944. szeptember 8-án. Vonattal Újvidékről utazott haza Tiszakálmánfalvára, és amint a vasúti sorompónál leszállt a vonatról, egy szovjet repülőről géppuskákkal löni kezdték a vonatot. A 17 éves fiút halálos lövés érte, méltán lehet az áldozatok közé sorolni.

A Jány Gusztáv vezérezredes parancsnoksága alatt bekövetkezett doni katasztrófa és von Paulus tábornagy sztálingrádi, 1943 elején történt veresége után a magyar vezetés látta a vég kezdetét, de a német szövetséges mellőli kiugrási kísérlet kudarcot vallott.

⁷¹ Az áldozatok listája főleg Gulyás Károly plébános feljegyzései alapján készült. (G. L.)

A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSI SZERVEK ÉS A KATONASÁG VISSZAVONULÁSA, VALAMINT A NÉMET LAKOSSÁG TÁVOZÁSA

A volt Jugoszláv Királyság területén a német és a magyar katonaság mind nehezebb helyzetbe került: megalakult a Jugoszláv Néphadsereg és létrejöttek az új hatalmi szervek. Mindez a Tito vezette Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével történt. Amikor megérkeztek a szovjet csapatok is, világosan látszott, hogy újból hatalomváltás következik be. A magyar kormány 1944. október 3-án kiadott rendelete alapján az anyaországból való jegyzők és hivatalnokok október 4-én elhagyták Tiszakálmánfalvát. A magyar katonai alakulatok is visszavonultak a Sajkás-vidékről.

Tiszakálmánfalván 1944. október 10-e körül a téglagyár területén töltötték az éjszakát a visszavonuló német katonák kíséretében a Borból Németország felé erőltetett gyalogmenetre kényszerített munkaszolgálatosok – mintegy 3000-en. Az agyongyötört embereknek a tiszakálmánfalvi emberek titkon élelmet vittek. A gyatrán öltözött zsidó munkaszolgálatosoknak másnap is, amikor a falu főutcáján hajtották őket tovább, sokan élelmet, főleg kenyeret juttattak. A falu akkori értelmiségi emberei szerint a munkaszolgálatosok között volt Radnóti Miklós költő is.

Interregnum, hatalmi válság keletkezett a községben. 1944. október 7-én és 8-án a német lakosság, öt-hat család kivételével, lovas kocsikon elhagyta a falut, csak a legszükségesebb holmit és élelmet vittek magukkal. Ők maguk sem hitték, hogy örökre távoznak, mert sokan közülük megbízták magyar szomszédaikat, hogy addig, amíg vissza nem jönnek, őrizzék házaikat és etessék a jószágot. Egy részük még mindig hitt Németország és Hitler győzelmében, azt mondták és hitték, hogy két hétig lesznek távol.

A faluban a félelem, a feszültség és a kivárás nehéz időszaka következett. Ahogy az lenni szokott – és ez minden kisebbségre jellemző, legyen az magyar, szerb vagy német –, az egyetlen támasz az egyház maradt. Gyarló emberek vagyunk, és a hitre, az egyházra akkor van legnagyobb szükségünk, amikor bajban vagyunk. Így volt ez Tiszakálmánfalván is. Gulyás Károly plébános a válságos időkben támasza, vigasztalója és lelki atyja a katolikus magyarságnak. Amikor felvetődött a menni vagy maradni drámai kérdése, vasárnapi prédikációjában bölcsen azt tanácsolta híveinek, hogy akik úgy érzik, semmi rosszat, semmilyen büntetést nem követek el, azok ne hagyják itt házaikat, vagyonukat, ne induljanak el a bizonytalanba. Azok egy része, akik csendőrök vagy magyar hatósági vezetők voltak a környező szerb falvakban, eltávoztak Magyarországra, a többiek maradtak. A németek kollektív távozása még jobban aggasztotta a településen maradó magyarokat. A néhai magyar–német nézeteltérések, az egymás közötti versengések a nehéz pillanatokban azonnal eltűntek. Mindezt felváltotta az érzékeny, fájdalmas búcsúzás, mindkét népcsoport érezte, hogy az elmúlt 60 év alatt összerázódtak, megszokták egymást és egy közösséghez tartoztak.

A már említett *Waldneudorf* című könyv legmeggrázóbb része a német lakosság kényszerű távozásának, kilakoltatásának leírása, falujuk és házaik elhagyása, a maradók irántuk való viszonyulása. Az egyik szerző, dr. Georg Wild, aki új hazájában, Németországban evangélikus pap és egyetemi tanár lett, a könyv

előszavában így fogalmaz: „Mi nem feledtük el, hogy sok szerb az út szélén állt és sírt. Úgyszintén, hogy nem kevés magyar az életét kockáztatta, hogy a szerencsétlen német embereken segítsen. Nem feledjük korábbi barátainknak, hogy a legnagyobb bajban egy darab kenyérrel, jó szóval vagy vigasztalással segítettek rajtunk” (WURTZ 1984).

A könyv szerzői – Johannes Wurtz, dr. Georg Wild, Friedrich Binder, Heinrich Gollmann, Jakob Schwindt és Adam Simon – valamennyien átérték életük legnehezebb pillanatait, napjait és heteit. A hosszú, akadályokkal és nehézségekkel teli úton jó néhányan megbetegedtek, szerencsétlenül jártak vagy meghaltak.

Néhány német család nem távozott, a Greiling, a Neuman, a Herdt család maradt. Csorba Béla a *Szétszört csontjainkban* leírja, hogy a tiszakálmánfalvi malom tulajdonosa, Franz Pichler, dr. Hans Müller német orvos, a 84 éves Konrad Schmidt és a 73 éves Karl Dreis szintén a falujukban maradt. Az utolsó négy a járeki táborba került. Dr. Hans Müller egy temerini német gyógyszerésszel különböző gyógynövényekből főzetet kevert, és ezzel kezelték az embereket. Dreis és Schmidt – a két idős német – végelgyengülésben halt meg a táborban (CSORBA 2011).

A waldneudorfi/tiszakálmánfalvi/budiszavai német lakosság életéről vall az a tény, hogy a nulláról újból talpra álltak. A legtöbben átlagon felüli életfeltételeket teremtettek maguknak, néhányan közülük vagy gyermekeik közül kimagasló értelmiségiek lettek új hazájukban, Németországban.

Waldneudorf elhagyásával nem szűntek meg a kapcsolatok az itt maradt magyarokkal. Amikor már lehetett, látogatták egymást, valakik házaikat is megtekintették. A bennük lakó szerbek, néhány helyen magyarok, szívélyesen fogadták és megvendégelték őket. A magyar szomszédok az új hatalmi szervek létrehozásáig inkább figyelték, mint őrizték a német házakat, az állatokat megetették. A hatalomnélküliség idején a szomszédos szerb falvak lakói ájtártak Tiszakálmánfalvára, és a német házak egy részéből elvitték a nekik szükséges mezőgazdasági gépeket, szerszámokat és bútordarabokat. A bátrabb magyar szomszédok ugyanezt csinálták, azzal könnyítve lelkiismeretükön, hogy az elvett tárgyakat ők majd „visszaadják, ha visszatérnek a németek”. Ez azonban soha nem következett be.

Jó hétre rá a német lakosság majdnem teljes számban való távozása, kilakoltatása után Tiszakálmánfalvára megérkeztek a szomszédos szerb falvak lakosainak csoportjai, egyesek partizánruhában, fegyveresen, mások partizánsapkával a fejükön vagy civil ruhában. Ők voltak az új hatalom első, nem hivatalos hordozói főleg Kabolról, Mozsorból és Dunagárdonyból. Nagyobb részük, mintegy húsz család, átköltözött Tiszakálmánfalvára, olyan német házakat választhattak maguknak, amelyek legjobban elnyerték tetszésüket. E falvakból azért érkeztek előbb Tiszakálmánfalvára, mert Zsablyát és Titelt hagyták el utoljára a német csapatok, és Újvidéken keresztül Szerémségbe mentek 1944. október 22-én.

1944 októberének közepe táján főleg kovili fegyveres partizánok rendezkedtek a faluban egészen október 22-éig, amikor megérkeztek a Sajkás-vidéki partizánegységek és a szovjet csapatok. A falu neve újból Budisava (Budiszava) lett. A többségi nép számára igen, de a magyarok számára ez a nap nem jelentett felszabadulást, legjobb esetben a kisebbségi lét egy újabb korszakát.

*Róka István tiszakálmánfalvi bíró
1941 és 1944 között*

*Az 1941-ben emelt első világháborús
emlékmű. A képen: dr. Johann Müller,
Balázs Pál, Nagy Sándor, dr. Gyimesi
János jegyző, Gulyás Károly, Róka István,
Csizmár Lajos, Varga Sándor (a kép Süli
[Tóth] Jolán tulajdonában van)*

*A bor című szindarab színészgárdája Tiszakálmánfalván 1942-ben: Vengrin Mária,
Szekeres Aranka, Pápista József, Szekeres Imre, Fejtszhamer Katalin, Szabó Tamás,
Gajdos János és sokan mások. Rendező: Masa Péter*

Tótbagi F. András

Fuszko Imre

Drobnyik László

Nagy Sándor

Lajko János